

Rommel most akadt először vele szellemileg egyenrangú ellenfelére, akinek a hadvezetési módszere azonban egészen más volt. Montgomery – háta mögött az amerikai szállítmányokkal – nem volt hajlandó belemenni a Rommel által rákényszeríteni szándékozott „fogócskába”. Rommel tábornagyként is csapattiszt maradt, Montgomery már őrnagyként is vezérkariként gondolkozott. És csakis annyit volt hajlandó mindig előrenyomulni, amennyit mindenképpen biztosítani tudott.

Rommelnek ekkortájt nyílik ki a szeme az általa addig tisztelt Hitlerrel szemben. 1942. október 28-án tisztjei szeme láttára égetett el egy „Führerweisung”-ot, mely ellenkezett a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi egyezményekkel.

Az afrikai hadjáratot a tengelyhatalmak elvesztették. El kellett vesztíteniük, még akkor is, ha a tengely hadtápját nem bénították volna meg a szövetséges repülőgépek és tengeralttjárók. Rommelt – aki ezzel régen tisztában volt – még idejében felmentették, hogy hírneve megmaradjon.

Ekkor jön a franciaországi megbízás, ahol Rommelben már „kettős lélek” működik. Mindent megtesz azért, hogy az Atlanti Fal valósággá váljék, de egyre jobban megérlelődik benne az elhatározás, hogy...

...Hogy ha sikerül a szövetségeseknek megvetni a lábukat Franciaországban, akkor ő megnyitja a frontot. Vezérkari főnöke, Speidl vezérőrnagy, meggyőződéses antináci. Erre azonban nem került sor. A hebehurgya Stauffenberg balsikerű merényletkísérlete reménytelenné tesz mindent. (Stauffenberg a „legnácibb” német katonatisztek egyike volt még 1933 előtt, hogy aztán kiábrándulása a legsötétebb gyűlöletbe csapjon át.) A Gestapo működésbe lépett, s mikor a normandiai csata elveszett, Rommel életét már csak sebesülése hosszabbította meg. Witzlebent, Stülpnagelt felakasztották, Kluge öngyilkos lett, Speidlt elvitte a Gestapo (bár ké-

sőbb elengedték). Rommel tudta: nincs biztonságban. Vagy a Gestapo – s akkor a családja is veszélybe kerül – vagy az öngyilkosság. Az utóbbit választotta. Speidl volt egyébként az első (nyugati) német tábarnok, aki a NATO-vezérkarba bekerült!

A fordítás jó. A sajnos szinte „szokásos” leiterjakabokkal nem találkozom, azonban a kiadó néhány magyarázatot elhelyezhetett volna. Így pl. a szerző által a mai román térképek alapján sikerrel azonosított „Uricani” községről meg kellett volna írni, hogy az a Zsil völgyében lévő Petrosény bányaváros melletti *Urikány* volt az 1913-as Helységnevtár szerint. „Almássy grófról” meg kellett volna említeni, hogy nem volt gróf és *Almássy* írta a nevét.

És itt megint egy érdekesség: a német ügynököket Almásy repülőgépen zavartalanul elviszi rendeltetési helyükre, onnan simán eljutnak Kairóba – ahol azon nyomban elkapja őket a brit elhárítás... Erre mondaná Bagnold őrnagy, Almásy egykori sivatagkutató társa, hogy „No comment”... (Ő volt a brit 8. hadsereg vezető felderítőtisztje...)

Ugyancsak hiányolom annak a közlésnek elmaradását, hogy Rommel könyvei (Gyalogság előrel, 1943 és Háború gyűlölet nélkül, év nélkül, talán 1991) magyarul is megjelentek.

Mindent összevéve: a Kiadó dicséretet érdemel, hogy egy igen jó, a történészeknek és az érdeklődőknek egyaránt érdekes történeti biográfia a megjelenése után mintegy másfél évvel, *jó fordításban* már magyarul is olvasható.

Az említett néhány hiányosság lényegében nem csökkenti érdemben a könyv értékét. Azt viszont jó lenne tudni, hogy az eredeti kiadásban sem volt forrásjegyzék, vagy csak a magyarban maradt le?

Jó lenne az elmúlt háborúk jeles hadvezéreiről minél több ilyen színvonalú monográfiát olvasni.

Nagy Domokos Imre

REINHARDT LAUER – WERNER LEHFELDT (HRSG.)

DAS JUGOSLAWISCHE DESASTER

(Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1995. 187 o.)

Az utóbbi száz esztendő során különféle rendű és rangú közírók előszeretettel alkalmaztak szemléletes kifejezéseket a balkáni eseményekkel kapcsolatban. Ezek közül talán az „Európa puszkaporos hordója” bizonyult mind a mai napig a legsikerültebbnek. Újabb azonban egyre gyakrabban hallani a forrongó félszigeten zajló, fel-fellángoló fegyveres konfliktus apropóján

„Európa szegényét” emlegetni. Ebben a szókapcsolatban kétség kívül tetten érhető a magát a civilizáció (egyik) bölcsőjének tekintő kontinensen élő józan gondolkodású embereket kínzó – legalább látnesen meglévő – lelki furdalás, valamiféle közös felelősség érzete a szörnyűségek bekövetkezése miatt. Kiérződik azonban mindebből egyfajta zavart értelenség is: a világ (és

benne Európa) egyszerűen nem érti, *mi és miért* történik a Balkánon? És éppen ez az, ami az exjugoszláv közársaságokban folyó drámai történetek iránt nem csupán a szenzációra éhes közvélemény, de a dolgok háttere iránt mélyebben is érdeklődő olvasók figyelmét változatlanul ébren tartja.

Természetesen nem könnyű tájékozódni a balkáni események aktualitását fel- (és sok esetben ki-) használva megjelentetett kötetek sokaságában. Az olvasó ennél fogva jól teszi, ha megfelelően megbízható támpontokat keres. Ilyen lehet például, ha a kiválasztandó kötet kiadójaként a tekintélyes és megbízható *Harrasowitz Verlag* nevét találja feltüntetve. Ha pedig ráadásul – mint a jelen esetben – a könyv fülszövegében arról tájékoztatják, hogy a *göttingeni egyetemen* tartott előadásorozat anyagát tartja a kezében, úgy bizonyos lehet választása helyes voltában: megbízható, alapos és kellőképpen gondolatébresztő tanulmányokat fog olvasni benne.

Sokkal összetettebb mindazonáltal ez a balkáni ügy annál, hogy egy ilyen karcsú kötetben valamennyi lényeges aspektusára sor kerülhetne. Az olvasó ezt nyilvánvalóan nem is várhatja el. Az itt található öt előadás közül négy a felszíget népei között permanensen meglévő, hol csitulni látszó, hol újra felszínre törő ellentétek lehetséges forrásai közül választja tárgyát. (Az ötödik, *Werner Lehfeldt* munkája, a szerb-horvát-bosnyák konfliktus történetét foglalja össze.) Különös érdeme a könyvnek, hogy nem a balkáni megosztottság okainak hagyományosan felemlíteni szokott elemeit citalja újra elő, hanem olyan vonatkozásokkal foglalkozik, amelyek mindeddig talán kevesebb figyelemben

részesültek. Így *Radoslav Katičić* a szerb-horvát nyelvi vitáról, *Srećko M. Džaja* a Boszniában élő népek sajátos szimbiózisáról ír. A legizgalmasabbnak mindazonáltal e sorok írója a további két tanulmányt tekinti. Az egyiknek a szerzője *Reinhard Lauer*, aki érdekes összefüggéseket mutat fel a szerb nép mitikus hőseinek máig élő kultusza, valamint a jelenleg folyó háborúban tapasztalható *kegyetlen* hadviselés megítélése között. A másikban *Holm Sundhausen* a horvát usztasa mozgalom ideológiai és történeti hátterét dolgozza föl, de valójában a horvát és más balkáni nacionalizmusok hatásmechanizmusát elemzi.

Ha feltételezzük, hogy az öt előadás sorrendjét nem a véletlen alakította ilyenné, hanem valamely fontossági szempont érvényesül ebben a szerkezetben, úgy a kötet egyik *üzenete* az olvasók felé éppen a nacionalizmus kiemelt felelőségének a felmutatása lehet. Ám ez a nacionalizmus – írja Sundhausen – a „felül lévő” manipulációja és az értelmiség árulása nélkül önmagában hatástalan lenne. A balkáni népek között minduntalan kifejezésre jutó kölcsönös gyűlölet, amely jóbarátokat, sőt házastársakat is képes egyik pillanatról a másikra halálos ellenségekkel változtatni, e könyv tanulsága szerint is rendkívül mélyen gyökerezik a felszíget lakóinak tradicionális kultúrájában. És bár a tanulmányok szerzői nem kínálnak kész recepteket a halálos kör kiirtására, továbbgondolásra érdemes adalékokat kínálhatnak azoknak is, akiknek vállalt vagy kényszerű kötelessége lenne a balkáni béke feltételeinek megteremtése.

Pollmann Ferenc

DIETER FLECK (HRSG.)

HANDBUCH DES HUMANITÄREN VÖLKERRECHTS IN BEWAFFNETEN KONFLIKTEN

(Verlag C. H. Beck, München, 1994. 476 o.)

Az utóbbi években elszaporodtak a nemzetközi jogot tipró, fegyveres cselekmények, amelyek közül elsősorban a balkáni szörnyűségek rázták meg a művelt világ közvéleményét. A Vöröskereszt Nemzetközi Szervezet az 1949-es genfi szerződés, az 1977-es kiegészítő jegyzőkönyv, a kulturális javak védelméről szóló 1954-es hágai egyezmény és az 1980-as, a fegyverek használatáról szóló megállapodás alapján a hadviselő államoktól nemcsak a humanitárius jogok betartását követeli meg, hanem az államok vezetőitől azok betartását is. A Biztonsági Tanács 1991-től, évente többször, nyomtatékosan

elítélte az emberi jogokat súlyosan megsértő, balkáni háborúzó feleket, sőt a 827. sz. határozatával döntött egy háborús bűnökét vizsgáló, nemzetközi bíróság felállításáról is. Az európai államok a fegyveres konfliktusok idején betartandó emberi jogokról, 1993. szeptember 1-jén, Genfben zárónyilatkozatot fogadtak el, amelyben többek között gyakorlati lépéseket is szorgalmaztak. Ezek közé tartozott az addig megkötött nemzetközi szerződések humanitárius jogi előírásainak rendszerbe foglalása is. A frankfurti, a bochumi, a san-remói, a genfi, a cambridgei, a heidelbergi, az amsterdami és az ingelheimi